

B. Stenge Csaba:

A „VÍZKERESZTI CSATA”: CSEHSZLOVÁK–MAGYAR HATÁRINCIDENS MUNKÁCSNÁL 1939. JANUÁR 6-ÁN (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: 1938 októbere és 1939 márciusa között a magyar–csehszlovák viszony a magyar területi revíziós törekvésekkel párhuzamosan rendkívül feszültté vált. Ennek következményeként számos határincidensre is sor került a két ország között, melyek közül a legsúlyosabb Munkácsnál zajlott le 1939. január 6-án. A tanulmány második része ennek a határincidensnek az okait, utóéletét és következményeit mutatja be.

KULCSSZAVAK: határincidens, vízkereszti csata, magyar–csehszlovák feszültség, revízió, Kárpát-alja, Munkács, Oroszvég, térképhelyesbítők, szabadcsapatok, Rongyos Gárda, Kárpáti Szics

A FELELŐSSÉG KÉRDÉSE ÉS ANNAK VIZSGÁLATA

A két fél eltérő narratívája miatt az események pontos tisztázása sem egyszerű, a korabeli dokumentumok tényállításaival is óvatosan kell bánni, és az incidenst követő tárgyalások is az eltérő nézőpontok miatt bizonyultak részben sikertelennek.

A magyar fél szerint az 1939. január 6-ai, Munkács elleni támadás egy közvetlen előzmények nélküli, meglepetésszerű, jelentős erővel végrehajtott, előre megtervezett csehszlovák vállalkozás volt Oroszvég elfoglalására. A csehszlovák források szerint viszont a kiváltó ok egy magyar civil ruhás fegyveresek által provokált tüzmgnyitás volt: a hajnali 3 óra 10-kor az ideiglenes határvonal közelében, a kölcsényi sorompónál történt incidenst egy háromfős csendőrrjárőr sérelmére követték el, amelynek következtében František Dvořák csendőr a karján megsebesült.¹ Szerintük a város elleni támadás egy erre a lövöldözésre adott válasz volt, amelynek során kicsúszott az események irányítása a katonai vezetés kezéből. Ezzel a csehszlovák narratívával kapcsolatban azonban számos probléma merül fel.

Az ekkor már térképhelyesbítők néven szereplő szabadcsapatoknak, illetve magának a Rongyos Gárdának az 1938 októberében és novemberében tapasztalt kiugró aktivitása rendkívüli mértékben lecsökkent 1939. január elejére. Hivatalosan szervezett akcióik 1938 novemberében óta nem voltak, létszámuk is erősen megfogyatkozott, november végétől folyamatos volt az állomány leszerelése. Az október–novemberi csúcson 900 főt meghaladó létszámukból csak 158 fő maradt a térképhelyesbítő osztag állományában, a többieket leszerelték. Ez az erősen lecsökkentett létszám volt azonban a „kemény mag”, válogatott, rendkívül elkötelezett és motivált állomány. 1938 decemberétől a térképhelyesbítők csak propagandatevékenységet folytattak, diverziós akciókat hivatalosan nem hajtottak végre (saját szakállukra viszont több lövöldözést is provokáltak a határsávban). Közülük közvetlenül

¹ Jindřich Marek: Hraníčářská kalvárie. Cheb, Svět Křidel, 2004, 151–152.; Július Baláz – Ivan Urminský: Incident u Mukačeva 6. ledna 1939 (dokumenty k československo–maďarskému konfliktu). In: Ročenka VHA 2007. Praha, Ministerstvo obrany ČR, 2008, 23–24.

Munkácson – ahogy erről már korábban volt szó – egy mindössze nyolcfős osztag volt Csapó F. József parancsnoksága alatt (a néhány náluk lévő vendéggel együtt is csak tucatnyian voltak). Emellett Munkácsváralja – akkor még különálló település – területén volt még egy tízfős osztag (Papp Sándor vezetésével).²

A nap eseményeiről és tevékenységükről fennmaradt a térképhelyesbítő osztag részletes jelentése is. Ez sem említi a határsávban végrehajtott esetleges akciót (bár ez nem perdöntő, mert, ha az ő akciójuk lett volna a csehszlovák támadás kiváltó oka, elképzelhető, hogy megpróbálták volna eltitkolni).

A magyar kivizsgálás azt állapította meg, hogy magyar oldalról nem történt provokáció a várost ért támadást megelőzőleg. A fennmaradt iratokban jómagam sem találtam nyomát annak, hogy bármit ezzel kapcsolatosan leplezni akartak volna.

Ha a honvédség talált volna bizonyítékot az akcióra, akkor az bekerült volna a határincidenssel kapcsolatos iratokba, mert a térképhelyesbítők és a magyar királyi Honvédség között érzékelhető feszültség jól kivehető volt a korabeli iratokból. Ha a térképhelyesbítők felelőssége kiderült valamely korábbi kivizsgálásnál, azt honvédségi iratok egyértelműen jelezték (így volt ez például a korábban már említett fatelep melletti harcokkal kapcsolatban). Sőt, a saját szakállukra végrehajtott akciókat a térképhelyesbítők parancsnoksága sem tolerálta, és a felelősöket le is tartóztatta például az 1938. december 30-án Beregújfalunál kitört lövöldözés után.³

Természetesen ennek ellenére még mindig lehetséges, hogy néhány magyar fegyveres a saját szakállára nyitott tüzet a csehszlovák államvédelmi őrség egy őrzőjára (sötétben, nagyobb távolságról egyébként is lehetetlen megállapítani, hogy valaki egyenruhát visel vagy civilben van). Ez azonban – ha esetleg így is történt – nem indok, mentség és magyarázat a város elleni nagyszabású támadásra, a civilek agyonlövésére, a város belsejében civil célpontokra lőtt tüzérségi tűzre, mint ahogy a fehér zászlós magyar parlamenterekre történő szándékos tűzmegnyitásra sem (hogy csak a legfajsúlyosabb tények közül emeljek ki néhányat).

Emellett akár az is előfordulhat, hogy ez az állítólagos ok utólag lett fabrikálva a város elleni támadás igazolására, és Dvořák a határincidens elején vagy baráti tűzben sebesült meg.

A csehszlovák narratívával kapcsolatban emellett van itt még néhány probléma. Ha egy csendőrrajórt 3 óra 10-kor ért támadás a demarkációs vonal mellett, arra válaszként lehetetlen lett volna 3 óra 45-kor egy ilyen nagyszabású katonai akciót megindítani (mely ráadásul több irányból indult meg). Az akció kezdetén a határbiztosítók csellel történő kiemelése sem a „harc hevében” történt, hanem nyilvánvalóan tervezett akció volt. A határincidensben bevett csapaterősítések korábbi előrevonását a csehszlovák fél azzal magyarázta, hogy ezekre azért került sor, mert magyar támadásra számítottak Munkács térségéből. Konkrétan a 36/2. gyalogszázad gépkocsiszállítással történő előrevonására is közvetlenül az akció előtt került sor. Emellett páncélgépkocsik sem állomásoztak a demarkációs vonal környékén, ezeket is január 5-éről hatodikára virradó éjjel vezényelték a Munkács melletti Klacsánóra.⁴

Ez a magyarázat, amely az előrevonásokat magyar támadási tervhez köti, tarthatatlan, hiszen magyar támadási előkészületek nem voltak, és ezt a csehszlovák fél is jól tudta. Mind Munkácsot, mind az odavezető utakat teljesen belátták, és hosszú ott-tartózkodásuk következményeként informátoruk is számos volt a városban; így a magyar fél minden csapatmozgásáról pontos, naprakész adattal rendelkeztek.

² HM HIM HL Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/elh.

³ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3027/elh.

⁴ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3113/elh.

Mindezek alapján kifejezetten úgy tűnik, hogy a támadók terveztek valamit, és nem spontán, válaszként meginduló akcióról volt szó. Ráadásul a sok szabadságolás miatt január 6-a, az ortodox karácsony „ideális” dátum lehetett egy meglepetésszerű akcióra. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy Oroszvég község előljárósága január 5-én küldött egy átiratot a 6/37. határbiztosító őrsnek, amely szerint tudomásukra jutott, hogy az ortodox karácsony alatt a csehszlovák haderő rajtaütéssel el akarja foglalni Oroszvéget. A támadás tervszerű, előkészített voltát erősítették meg az elfogott csehszlovák katonák vallomásai is, akik szerint egy tisztól előző este kapták a támadási parancsot. A zsákmányolt páncélgépkocsiban talált, iratokkal és térképekkel teli járőrtáskában lévő dokumentumok is a támadás tervezett mivoltát erősítették meg.⁵

Két lehetséges ok játszik még szerepet a támadás motivációjában. Az egyik maga a határvonal. A Csehszlovákia és Magyarország között 1938. november 5-én ideiglenesen meghúzott demarkációs vonal természetesen sok vita tárgya volt. Munkács térségében a csehszlovák oldalról egyesek szerették volna, ha Oroszvég – és Klastromalja – visszakerül Csehszlovákiához, és a határ a Latorca folyó lesz a két ország között. Ennek az esetleges verzióknak a sugalmazásában szerepet játszhatott az is, hogy Oroszvégen több, korábban Munkácson szolgálatot teljesítő csehszlovák rendőrnek is volt saját tulajdonú ingatlana. Közülük legalább kilencen részt is vettek a támadásban az Oroszvégre nyugatról betörő csoportban.⁶ Kárpátalja vonatkozásában végleges, hivatalos határvonal kijelölésére nem is került sor a terület 1939. március közepi visszacsatolása előtt, de Avgusztin Volosin huszti autonóm kárpátaljai kormánya 1939. február 27-ei, határokkal kapcsolatos konkrét javaslatában egyik legfontosabb tételként szintén visszaigényelte Magyarországtól Oroszvéget és Klastromalját.⁷ Természetesen Oroszvég – és Klastromalja – állandó elfoglalására és megtartására a bevetett erők nem voltak elégségesek, de egy helyi parancsnok ehhez az akcióhoz magasabb szintről biztosan nem kapott volna engedélyt, illetve támogatást további erők alárendelésével, mert a helyzet eszkalálódása, a probléma nemzetközi szintre emelése nem lehetett célja a csehszlovák katonai és politikai vezetésnek sem.

A másik lehetséges ok a szabadcsapatok korábbi akciói miatti visszavágás lehetett. Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni egy újabb határincidenst. A másnapi, 1939. január 7-éről 8-ára virradó éjjel kezdődő és 8-án délelőttig tartó Nagygejőc elleni támadás is feltehetőleg a szabadcsapatok korábbi akcióinak megtorlása volt. Ez azért feltételezhető, mert az első bécsi döntés után a szabadcsapatok műszaki százada Nagygejőcön állomásozott, így a település számos november közepi akciójuk kiindulópontjául szolgált.⁸

Természetesen, ha a két ok közül bármelyik is közel áll a valósághoz, a parancsot erre a végrehajtók biztosan nem Prágából kapták, ez egy helyi parancsnok önálló akciója lehetett (a legnagyobb felelősség nyilvánvalóan a 36/I. gyalogzászlóalj parancsnokáé volt).

AZ INCIDENST KÖVETŐ TÁRGYALÁSOK ÉS ESEMÉNYEK

A legmagasabb szintű diplomáciai jegyzékváltások mellett a helyi, lokális szintű katonai tárgyalások is folytatódtak 1939. január 7-én és 8-án. Mivel a magyar álláspont szerint ez egy tervezett akció volt, követelték egy területsáv csehszlovák részről történő kiürítését és

⁵ KTÁL 1553.4.26.

⁶ MNL OL K 428. MTI Napi tudósítások, 1939. január 7., 14 óra 50 perc.

⁷ Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002, 138–139.

⁸ HM HIM HL Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/eln, 1. oszt. 3093/eln, 3143/eln.

átengedését, hogy a város védhetőbbé válhasson és a hasonló incidenseket elkerüljék. Ezt a csehszlovák fél elutasította. Végül beleegyeztek egy néhány kilométeres, Munkács közeli semleges övezet kialakításába, ahonnan a csehszlovák 12. gyaloghadosztály részeit kivonták, és csak az államvédelmi őrség alegységei maradtak a határ biztosítására. A csehszlovák fél elismerte, hogy magyar oldalról ugyanezt a semleges sávot nem lehet létrehozni, hiszen az a város katonai kiürítésével járna.

A magyar és csehszlovák hadifoglyok kicserélésére – a kölcsönösség elve alapján – 1939. január 10-én került sor az örhegyaljai határszakaszon. A négy magyar foglyot felszerelésükkel együtt adta át a csehszlovák fél, és visszaadták a klastromaljai laktanyából elvitt tárgyakat is, míg a magyar fél öt hadifoglyot adott át, felszerelés nélkül.⁹ (A támadók magyar területen maradt négy halottját előző nap, január 9-én adták át a csehszlovák félnek.) A magyar fél a zsákmányolt csehszlovák haditechnikai eszközöket – beleértve a páncélgépkocsit is – nem adta vissza, arra hivatkozva, hogy magyar területre történt betörés során, magyar területen kerítették őket kézre. 1939. január 10-én a következő, Munkácson zsákmányolt hadianyagot szállították be a budapesti Haditechnikai Intézethez: a 13.326 rendszámú Tatra OA vz. 30 páncélgépkocsit teljes felszereléssel (minden bizonnyal beleértve a két beépített golyószórót is), 3 darab golyószórót, 3 darab golyószórhoz való tartalékcsovet, 5 darab csehszlovák kézigránátot,¹⁰ 2 darab szuronyt hüvellyel és egy üres szuronyhüvelyt, 2 darab 88M Mannlicher-puskát, 2 darab golyószóró-tártartót (a páncélgépkocsihoz), 41 darab golyószórótárat (a páncélgépkocsihoz), 6 darab acélsisakot, 2 darab gázálcot, 2 darab hüvelyfogó zsákot (a páncélgépkocsihoz), 2 darab szerelőruhát (a páncélgépkocsihoz), 2 darab „cseh” puskát.¹¹ Itt februárra terveztek egy bemutatót – amelyre minden bizonnyal sor is került –, utána pedig a zsákmányolt hadianyag részletes bevizsgálását akarták megkezdeni. A legtöbb harceszközt valószínűleg már ismerte a Haditechnikai Intézet, a legérdekesebb közülük mindenképpen a páncélgépkocsi volt. Azonban a jelentésük a később oktató járműként használt Tatra OA vz. 30 típussal kapcsolatban már ekkor – egyébként helyesen – leszögezte, hogy „*a korszerű követelményeket nem elégíti ki*”.¹²

1939. január 11-én délután Sónyi Hugó gyalogsági tábornok, a honvédség főparancsnoka is Munkácsra látogatott. Itt köszönetét fejezte ki a munkácsi helyőrség tisztikarának és legénységének, valamint a városi nemzetőrségnek a helytállásukért, majd meglátogatta a kórházban a harcok sebesültjeit is.¹³

Az események kivizsgálására csehszlovák–magyar katonai vegyes bizottság felállítására került sor, amely Munkácson folytatott tárgyalásokat 1939. január 12-én és 13-án. Csehszlovák részről a bizottság vezetőjének a már említett Jan Heřman vezérkari ezredest választották –

⁹ Csak egy fő kicserélésére nem került sor ekkor: ő egy magyar fogságba esett csehszlovák gyalogos, Jan Slanina volt, aki fejlődést kapott, és nem volt szállítható állapotban. A szerencsétlen fiatal katona halálos sebesülésével még több mint egy hétig agonizált a munkácsi kórházban, végül január 19-én halt meg. A másik négy csehszlovák halottal együtt őt is a szentmiklósi temetőben temették el.

¹⁰ Minden bizonnyal ruční granát vz. 21 típust.

¹¹ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3141/el. A „cseh puska” feltehetően a csehszlovák haderőben rendszeresített, gyalogságuk szabvány fegyverzetét képező puška vz. 24 típusú fegyver volt.

¹² HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3141/el. A Tatra 72 terepjáró tehergépkocsi alvázára épült, gyenge (3–6 mm) páncélzatú, és súlyához mérten gyenge (34 LE) motorteljesítményű könnyű páncélgépkocsi típusból 51 sorozatgyártású példány épült. Bár ekkorra már nem volt korszerű, de rendszeresítve volt, így 1939 márciusában is bevetették a magyar királyi Honvédség ellen. A típusról lásd részleteiben Radomír Zavadil: Obrněný automobil OA vz. 30. Bučovice, Jakab, 2005.

¹³ Magyar Katonaújság, 1939. január 15., 3.

aki 1927–1932 között budapesti katonai attasé is volt¹⁴ –, míg magyar részről egy rendkívül intelligens és tapasztalt katonadiplomata, dr. Andorka Rudolf vezérkari ezredes (ekkor a Vkf. 2. osztály vezetője)¹⁵ lett kijelölve a tárgyalás lefolytatására.

A nagyon ellentmondásos információkból Andorka hamar leszűrte, hogy sokan nyilvánvalóan nem mondanak igazat az eseményekkel kapcsolatban, és a csehszlovák félnek rendkívül kellemetlen a situáció. Január 13-án délelőtt az oroszvégi pálinkafözde mellett vizsgáldtak, a csehszlovák 36/1. gyalogszázad szektorában.¹⁶ Itt többek között meghallgatták a 36/1. gyalogszázad parancsnokát is. Andorka a naplójában lakonikusan ennyit jegyzett meg vele kapcsolatban: „...*egyik főbűnös a cseh támadásban, kitűnően hazudik.*”¹⁷

Délután befejezték a tárgyalásokat, de az eltérő nézőpontok és az események különböző magyarázata miatt nem sok eredménnyel. Mint Andorka megjegyezte: „*Eredmény: nem tudtunk összhangra jutni. Szívélyes búcsú tőlük. Kellemes emberek voltak.*”¹⁸

Az érzékeny határövezetekben azonban a feszültség továbbra sem csökkent. Még ugyan ezen a napon, 1939. január 13-án este 20 óra 45-kor Ungvár szélén, csehszlovák oldalról tüzet nyitottak egy a szobranci út árokjában tartózkodó magyar határbiztosító járőrre, és a járőr parancsnoka, Rácz János szakaszvezető fejlődést kapva elesett.¹⁹

Január 15-én nagyszabású tiltakozó nagygyűlést szerveztek Munkácson a megrongálódott filmszínházban, és előtte az utcákon. A helyi lakosságból több ezer fő vett részt a délelőtt háromnegyed 11-kor kezdődő rendezvényen, ahol elfogadtak egy csehszlovák támadást megbélyegző határozatot, valamint táviratot küldtek a magyar, német és olasz állam vezetői, valamint a lengyel külügyminiszter részére.²⁰

A csehszlovák fél végül elismerte részleges felelősségét a határincidenssel kapcsolatban (a teljeset nem), ám az akció tervezett mivoltát végig tagadta. A tűzérési tűz által okozott kárért hajlandóak voltak kártérítést fizetni.²¹

Bár ez a súlyos incidens nem vet túl jó fényt a csehszlovák haderőben ekkor fennálló fegyelmi állapotokra, jómagam nem találtam arról forrást, hogy csehszlovák oldalon egyáltalán felmerült volna az incidensért, annak súlyos eszkalálódásért felelős csehszlovák tisztekkel szemben eljárás indítása, felelősségre vonásuk.

¹⁴ Jan Heřman (1889–1974) katonai pályafutásáról lásd Baláz–Urmínský: i. m. 24., 3. sz. lábjegyzet.

¹⁵ Andorka Rudolf (1892–1961) pályafutásáról lásd Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Budapest, Ister, 2001, 24–25.; illetve A madridi követségtől Mauthausenig: Andorka Rudolf naplója. Budapest, Kossuth, 1978.

¹⁶ Baláz–Urmínský: i. m. 26.

¹⁷ Andorka: i. m. 88. A szövegben a kérdéses személy mint „Mach cseh kapitány” szerepel, de a szöveggörnyezetből, a helyszínből, nevéből és rendfokozatából nyilvánvaló, hogy Jiří Mácha századosról van szó. (A naplóban egyébként Heřman neve is hibásan, Heřšmann-ként szerepel.)

¹⁸ Andorka: i. m. 89.

¹⁹ KTÁL Ungvár, Ungvár állami halotti anyakönyve, 1939/21. fsz. bejegyzés., Magyar Katonaujság, 1939. január 22., 3.

²⁰ MNL OL K 428. MTI Napi tudósítások, 1939. január 15., 18 óra 45 perc.

²¹ Az incidenssel kapcsolatos diplomáciai huzavonáról lásd bővebben DIMKK 1970, 306–374.; valamint Sallai: i. m. 137–138.; Boros László: Adalékok a vízkeresztí csata történetéhez (1938. december – 1939. március). In: Fedinec Csilla – Szoták Szilvia (szerk.): Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 2014, 186–201., 193–194.

A HATÁRINCIDENS KÖVETKEZMÉNYEI, HATÁSA

A jelentős erőkkel végrehajtott támadás első és legfontosabb következményeként a magyar katonai vezetés még 1939. január 6-án elrendelte a térségben állomásozó haderő megerősítését. Ennek eredményeként sor került egyes hátszági magyar katonai alakulatok mozgósítására és Munkács, illetve részben Ungvár térségébe vezényelték őket. Így kerültek Munkácsra 1939. február elején az 1. lovasdandár parancsnoksága és az alárendelt 3. huszárezred részei is.²²

Az 1939. január 6-ai határincidenst követően a permanensen Munkácsra vezényelt erők mellett a város védelme a kassai VIII. hadtest 1939. január 23-ai létrejöttével itt frissében felállított csapattestekkel is erősödött: ezek a 12. kerékpáros zászlóalj, a 24/III. gyalogzászlóalj és a 25. határvadász zászlóalj voltak. Az incidens után megerősített határvédelmet 1939. február 1-től ismét csökkentették, mert a nagyszámú bevonuló újonc kiképzése lekötötte az érintett csapattestek erőit.

A Munkácson állomásozó erők – valamivel több mint 2000 fő, közülük 1147 fő újonc – indították meg önállóan, hátszági segítség nélkül a Kárpátalja visszacsatolására irányuló hadműveleteket 1939. március 14-én. 1939. március 16-án érték el a Vereckei-hágót.²³

Magyar oldalon a támadás visszaverésében történt részvételért nagyon sok kitüntetés adományozására is sor került mind a reguláris, mind pedig az irreguláris erők számára. Néhányról ezek közül korábban már szó esett. A kitüntetések közül kiemelendő a térkép-helyesbítő két elesettjének – Rózsa Józsefnek és Szarka Istvánnak – adományozott Magyar Arany Vitézségi Érem, amely a legmagasabb vitézségi kitüntetés volt a magyar királyi Honvédség legénységi állományú tagjai részére. A Magyar Arany Vitézségi Éremből ezek voltak az első adományozott példányok. A két hősi halott kiemelkedő személyes bátorsága megkérdőjelezhetetlen, de hogy a legénységi esetek közül csak ők kapták meg ezt a kitüntetést, abban feltehetően szerepet játszott a térkép-helyesbítő bizonyos politikai erők általi támogatottsága és a sajtó egy részének tevékenységüket arányaiban jócskán eltúlzóan bemutató tevékenysége is.

Még egy aspektust tartok kiemelendőnek a határincidens következményei közül, amely a helyi lakosságot érintette, és a munkácsi lakosság azon tagjainak, akik aktívan részt vettek a város védelmében, kézzel foghatóan bizonyítva ezzel nemzethűségüket, a későbbiekben nagyon sokat segíthettek. A legjobb példa erre Füzessy Béla helyi cipész esete, aki a csehszlovák időkben kommunista párttag volt, s a városi nemzetőrség tagjaként részt vett az összecsapásban. Az iparendélyek 1939. tavaszi, magyar hatóságok általi megújításakor a májusban beadott első kérvényét kommunista párttagsága miatt elutasították. Júniusban kérvényéhez pótlólag csatolta a január 6-ai tevékenységének igazolását a következők szerint: „...bátorkodom betérjeszteni hitelesített másolatban a nemzetőrségi tagságomról szóló igazolványt, továbbá csatolom hitelesített másolatban a 7703. sz. rendőr igazolását, mely szerint a jan. 6-iki cseh-ukrán orvítámadás alkalmával fegyveres szolgálatot teljesítettem, amikor is reggel ¾ 7-kor a városházán megjelentem 3 kollégámmal és ott fegyverszolgálatra jelentkeztem, kettőnket elküldtek az elfogott cseh gépfegyverek[ért] és golyókért, mely zsákmányt hiánytalanul a rendeltetési helyére szolgáltattam.” Iparjogosítványát ezt követően meg is újították, a hivatalos indoklás szerint: „A véleményező bizottság f. év május hó 3-ai javaslatát újból megfontolva az iparigazolvány kiadását javasolja, mert kérvényező – bár

²² HM HIM HL Vkf. 1939. I. oszt. 3013/el.n., 4065/el.n.

²³ HM HIM HL Vkf. 1939. I. oszt. 4065/el.n.; B. Stenge Csaba: Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március, I. fázis (I. rész). Seregszemle, 2018/1.

gyermekfejjel kommunista volt, illetve szegénysége és iparának elnyomtatása folytán a kommunista táborba sodródott – ebben az értelemben aktív részt sohasem vett, és a január 6-i cseh orvtámadás alatt hazafisága mellett értékes tanúbizonyságot tett.”²⁴

A HATÁRINCIDENS SZEMÉLYI VESZTESÉGEI

Magyar sebesültek: Jakab Kornél tartalékos címzetes zászlós, a 33/7. század parancsnoka súlyos tüdőlövessel, Lengyel György címzetes tizedes (33/III. zászlóalj) kézfejlövessel, Cellár József gyalogos (33/III. zászlóalj géppuskás százada) mindkét combján összesen négy helyen könnyen, Samu József tartalékos gyalogos a 12/4. századtól comblövessel (egy másik sebesült mentése és hátravitele közben), a 6/10. határbiztosító századtól Deák Gyula határőr súlyos tüdőlövessel, míg a térkép-helyesbítőktől Magyar László karpaszományos tűzmester (szakaszvezető) súlyos comblövessel sebesült.²⁵

Magyar halottak az elnyert kitüntésekkel ^a						
Név	Rendfokozat, beosztás	Csapat-test	Halál ideje	Halál helye	Halál oka	Elnyert kitüntetés
Kristin Péter	címz. szkv., szakaszpk. h.	33/III. gyal. zlj., 9. szd.	1939. január 7.	Munkács, kórházban (Oroszvégen jan. 6-án kapott sebesülésébe)	comb-lövés	MNVÉ
Soltész István	tsz. hő. tzds., címz. szkv. őrszk. h.	6/10. hb. szd., 37. órs	1939. január 10.	Munkács, kórházban (fatelepnél jan. 6-án kapott sebesülésébe)	tüdő-lövés	MNVÉ
Kiss Ernő	aligazgató, szkv. ht. fhdgy. poszt. szds. ^b	térkép-helyesbítő csoport	1939. március 11.	Budapest, kórházban (fatelepnél jan. 6-án kapott sebesülésébe)	haslövés	MÉLK
Csapó F. József	osztagpk. rehab. fhdgy., poszt. szds. ^c	térkép-helyesbítő csoport	1939. január 6.	Oroszvég fatelepnél	mellkas-lövés	MÉLK
Koncz József	részlegpk., szkv. t. hdgy.	térkép-helyesbítő csoport	1939. január 6.	Oroszvég fatelepnél	fejlövés	MÉLK
Szarka István	karp. c. tűzmester (szkv.)	térkép-helyesbítő csoport (vendég)	1939. január 6.	Oroszvég fatelepnél	haslövés	MAVÉ
Rozs József	sajtóelőadó, szkv. t. zls.	térkép-helyesbítő csoport	1939. január 6. 5:30	Oroszvég	fejlövés	MAVÉ
Sepentál Ferenc	nemzetőr, önk. tűzoltó, kőműves	nemzet-őrség	1939. január 6., 11 óra 45	Munkács keleti részén	gyomor-és májlövés	MBÉ

²⁴ KTÁL 1553.4.4.

²⁵ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3113/el, Kit. 1. doboz 110., 154., 332., 439., 484., 676., 704. sz.

Magyar halottak az elnyert kitüntetésekkel ^a						
Név	Rendfokozat, beosztás	Csapat-test	Halál ideje	Halál helye	Halál oka	Elyert kitüntetés
Csubirka György-né szül. Mihalovics Etel	civil, 49 éves, hatgyermekes családjánya		1939. január 6.	Munkács, kórházban (Oroszvégen kapott sebesülésébe)	haslövés	
Weisz Fülöp	civil, 19 éves		1939. január 6.	Oroszvég	haslövés	

^a A kitüntetések rövidítéseinek feloldása: MNVÉ – Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Érem, MÉLK – Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal, MAVÉ – Magyar Arany Vitézségi Érem, MBÉ – Magyar Bronz Érdemkereszt.

^b Kiss Ernőt posztumusz, 1941. május 1-gyel századossá nevezték ki.

^c Csapó F. József tiszti rendfokozatát hat évvel korábban elvették, és csak hősi halála után adták vissza. Eredeti fegyverneme tüzér volt. A rehabilitáló legfelsőbb elhatározás kelte: 1939. január 7. Lásd erről HM HIM HL Vkf. 1939 1. oszt. 3394/eln. Rendfokozatának helyreállítását követően századossá nevezték ki.

Szilánktól az arcán könnyebben megsebesült még a civil, parlamenterként kiküldött dr. Dudinszky Béla munkácsi járási főszolgabíró. Rajta kívül volt még egy további civil sebesült férfi (láblövés), az ő nevét azonban a katonai és rendőri iratok nem tartalmazzák. Mivel a munkácsi kórház részletes iratanyaga sem maradt fenn, ezért az ő személyazonossága és sebesülésének részletei nem állapíthatók meg (az azonban biztos, hogy nem volt a városi nemzetőrség tagja). Napi sajtóban történt még említés egy gyermek súlyos hasi sérüléséről (vele kapcsolatban katonai vagy rendőri forrást nem találtam).

Magyar részről összesen négy katona esett csehszlovák fogságba a határincidens elején. A fogságba esésük részleteivel együtt korábban már említett három határőrön kívül (Gerzsenyi Zoltán őrzető, Hacska János és Filep Ferenc határőrök a 6/10. határbiztosító századtól) fogságba esett még Jagos Elemér honvéd a 33/III. zászlóalj géppuskás századából, aki engedély nélkül, fegyvertelenül tartózkodott a betörés idején Klastromalján (talán egy hölgyismerősénél), és így került fogságba.

Ezen túl a csehszlovák erők elhurcoltak egy civil házaspárt is Oroszvégről (egy Balkó nevű, a munkácsi városházán dolgozó és Oroszvégen lakó férfit a feleségével együtt). Ők a támadás után másnap szabadultak ki.²⁶

Csehszlovák halottak					
Név	Rendfokozat, beosztás	Csapat-test	Halál ideje	Halál helye	Halál oka
František Vystrčil	gyalogos, felderítő	36/l. gyal. zlj., 1. szd.	1939. január 6.	Oroszvég	mellkaslövés
Eliáš Kolačuk	gyalogos, felderítő	36/l. gyal. zlj., 1. szd.	1939. január 6.	Oroszvég	kézigránátzilánk a fejben, szuronydöfés a mellkason

²⁶ MNL OL K 428. MTI Napi tudósítások, 1939. január 7., 14 óra 50 perc.

Csehszlovák halottak					
Név	Rendfokozat, beosztás	Csapattest	Halál ideje	Halál helye	Halál oka
Antonín Kopeček	gyalogos, felderítő	36/I. gyal. zlj., 2. szd.	1939. január 6.	Oroszvég–Klastromalja	tüdőlövés
Jan Slanina	gyalogos	36/I. gyal. zlj., 2. szd.	1939. január 19.	Munkács, kórház (Oroszvégen jan. 6-án kapott sebesülésébe)	fejlövés
Josef Tyšer	pénzügyőr felügyelő	államvédelmi őrség 37. zászlóalj	1939. január 6.	Klastromalja	fejlövés

A korábban említett csendőrön (František Dvořák) és a halálos sebet kapó Jan Slaninán kívül további hat fő sebesült meg csehszlovák oldalon. Közülük három fő tartozott a 36/I. gyalogzászlóalj állományába: Josef Červenka tartalékos gyalogos, aki súlyos térd-sérüléssel, Alois Čizmar gyalogos, aki súlyos – csontot is érő – comblövéssel sebesült meg (mindketten a 36/1. századból), valamint František Novotný gyalogos, aki könnyű sebesülést szenvedett el (a 36/2. századból). Rajtuk kívül megsebesült még Antonín Kohel pénzügyőr felügyelő, aki súlyos, maradandó sérülést szenvedett a bal karján, valamint Jaroslav Kotouček rendőr törzsőrmester, aki súlyos jobb kar- és combsérülést szenvedett (ők – Tyšerrel együtt – mindketten az államvédelmi őrség 37. zászlóalj beregrákosi századának oroszvégi szakaszába tartoztak).

A hatodik sebesült Jiří Častalovic szakaszvezető volt, a 2. gépesített felderítőosztály páncélgépkocsi szakaszának parancsnoka. Ő feltehetően légnyomást kapott és szilánksérülést szenvedett, majd 1939. február 7-én tífuszban meghalt – a betegség végzetes mivoltában vélhetően szerepet játszott a sebesülése, amelytől legyengült a szervezete.²⁷

Hat fő csehszlovák katona esett magyar fogságba: a korábban említett, halálos fejlövést kapott Jan Slanina, továbbá Ondrej Motil őrvezető és Josef Ondrušek gyalogos a 36/2. századból, valamint Alois Polomíček, Alois Zavřel és Vojtěch Fischer gyalogosok a 36/1. századból.²⁸

Egy aznapi napközbeni, 9 óra 50-kor Gribovszky György rendőr főfelügyelő által Munkácsról leadott telefonjelentés szerint a csehszlovák reguláris erők veszteségein túl a támadók oldalán „több ukrán halott van”. Ezt igazoló, illetve pontosító további forrást azonban nem sikerült feltalálnom (véltetően pontatlan az eredeti forrás vagy az idézete).²⁹

ÖSSZEGZÉS

A „vízkereszti csata”, a legnagyobb erők részvételével lezajló és legtöbb áldozattal járó csehszlovák–magyar határincidens eseménytörténete a két fél egymásnak ellentmondó forrásai és teljesen eltérő narratívája miatt nem könnyen tisztázható. Ennek ellenére úgy gondolom, a lényegi kérdésekre tanulmányomban sikerült választ adni.

²⁷ Marek: i. m. 265.

²⁸ Baláz–Urmínský: i. m. 27.; <https://www.codyprint.cz/padli/sk/skpr03.html> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 03.)

²⁹ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3017/el. Később helyi forrásokban csak a három csehszlovák katona és a pénzügyőr hátramaradt holtteste szerepel.

Ami a katonai jellegű tapasztalatot illeti, a demarkációs vonal által megjelölt ideiglenes határok miatt a Munkács és Ungvár védelmével kapcsolatos rendkívüli nehézségek már 1938. november 10-től, a városok átvételétől ismertek voltak. A folyamatos átlövések okozta helyzet érzékenysége az átlövések számának csökkenésével 1939 februárjától ugyan enyhült, de a Munkács és Ungvár védelmével kapcsolatos problémák csak 1939 márciusának közepén, Kárpátalja visszacsatolásával szűntek meg.

Ami a konkrét „vízkereszti csatát” illeti, azzal kapcsolatban született egy viszonylag részletes katonai jelentés, amely az események ismertetésén túl tanulságokról és tapasztalatokról is ír. Ez a jelentés általánosan megfogalmazott tanulságokat is említi, mint például, hogy a határszolgálat sajátossága folytán a kis határőr járőrök vagy őrsők mindig ki vannak téve meglepetésszerű támadásnak, ezért ezekre mindig fel kell készülni. A kezdőesemények tanulságait leszűrve kitér arra is, hogy a határőrök a másik fél határőreivel ne barátkozzanak, azokat semmilyen körülmények között ne engedjék közel magukhoz. Ha a parancsnokot tárgyalásra hívják, a legénység hátul, rejtve lövésre készen álljon. Fontos tanulságként emeli ki azt, hogy műszaki szempontból szükséges – a csehszlovák fél megoldásához hasonlóan –, hogy a határon átvezető utak páncéljárművek ellen eltorlaszolva legyenek, vagy minden útellenőrző járőr legyen ellenük tányér- vagy csőaknákkal ellátva, amelyekkel az út gyorsan lezárható. A jelentés kiemeli még a távbeszélő hálózat tervszerű kiépítésének a fontosságát az őrsők és a hátrébb fekvő egységek között.

Érdemes még kiemelni a jelentésből két tényezőt. Komoly nehézséget jelentett, hogy a magyar fél nem lépte át a demarkációs vonalat, így mindenütt arcból kellett megtámadniuk a betört erőket, nem tudták őket átkarolni. A másik kiemelendően fontos tanulság az volt, hogy a határ mentén fekvő településen a határbiztosító erők számára nagy segítség a helyi közigazgatás és rendvédelmi erők bevonásával a megbízhatatlan elemek folyamatos nyilvántartása, és így hasonló esetben az azonnali összefogásukat el kell rendelni.³⁰

Jómagam a konkrét összecsapás három olyan fontos, komoly katonai kihívásokat támasztó elemét emelem még ki, amelyek levonható tanulságokkal szolgáltak. Időrendben az első a sötétben vívott helységarc az összecsapás elején, amelynek során közelharcra is került sor. A második a páncéljárművekkel lakott területen vívott harc, amelynek során a csehszlovák fél a gyenge motorteljesítményű és páncélvédeltségű, nem lövésálló abroncsokkal felszerelt könnyű páncélgépkocsikat a lemaradó kísérőgyalogság nélkül vetette be beépített területen. Harmadikként a sorozatlövő fegyverekkel megerősített támpont kiemelésének nehézségét említem jó látási viszonyok és nyílt terep mellett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Budapest: Honvéd Vezérkar főnöke iratai 1939. 1. és 5. osztály
Kitüntetések különgyűjteménye, 1. doboz (1938–1939)

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Ungvári Levéltára: Ungvár állami halotti anyakönyve, 1939.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: K 428 MTI Napi tudósítások, 1939. január

³⁰ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3399/eln.

Kiadványok

A madridi követségtől Mauthausenig: Andorka Rudolf naplója. Kossuth, Budapest, 1978.

Baláz, Július – Urminský, Ivan: *Incident u Mukačeva 6. ledna 1939 (dokumenty k československo-maďarskému konfliktu)*. In: Ročenka VHA 2007. Ministerstvo obrany ČR, Praha, 2008, 23–43.

Boros László: *Adalékok a vízkeresztí csata történetéhez (1938. december – 1939. március)*. In: Fedinec Csilla – Szoatak Szilvia (szerk.): *Közösség és identitás a Kárpát-medencében*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2014, 186–201.

B. Stenge Csaba: *Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március, I. fázis* (I. rész). Seregszemle, 2018/1.

Magyar Katonaujság, 1939. január.

Marek, Jindřich: *Hraničářská kalvárie*. Svět Křidel, Cheb, 2004.

Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris, Budapest, 2002.

Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945*. Ister, Budapest, 2001.

Zavadil, Radomír: *Obrněný automobil OA vz. 30*. Jakab, Bučovice, 2005.

Internetes forrás

<https://www.codyprint.cz/padli/sk/skpr03.html>